

Szín – játék – költészet

Tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István tiszteletére

Szerkesztette

•

Czibula Katalin

Demeter Júlia

Pintér Márta Zsuzsanna

Partium Kiadó – Protea Egyesület – *reciti*

Budapest • Nagyvárad
2013

A kötet megjelenését az OTKA 83599. számú programja,
a Partiumi Keresztény Egyetem és
a Lectio Kulturális Egyesület támogatta.

A borító a *Kilianus* (Kolozsvár, 1767) című színlap felhasználásával készült
Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár, Győr, G. XXIII. 2. 11. 58.

Fotó: Medgyesy S. Norbert

Szerkesztette:

Czibula Katalin, Demeter Júlia, Pintér Márta Zsuzsanna

Könyvünk a Creative Commons *Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább!* 2.5
Magyarország Licenc (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.

Köteteink a *reciti* honlapjáról letölthetők. Éljen jogaival!

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

OMAGIU. Kilián István

Szín – játék – költészet: tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István
tiszteletére / szerkesztette: Czibula Katalin, Demeter Júlia, Pintér Márta
Zsuzsanna. - Oradea: Partium; Budapest: Protea Kulturális Egyesület, 2013
ISBN 978-606-8156-45-3; ISBN 978-963-7341-95-3

I. Czibula, Katalin (ed.)

II. Demeter, Júlia (ed.)

III. Pintér, Márta Zsuzsanna (ed.)

008

ISBN 978-606-8156-45-3

ISBN 978-963-7341-95-3

Kiadja a Partium Kiadó, a Protea Kulturális Egyesület és a *reciti*,
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
tartalomszolgáltató portálja ► <http://www.reciti.hu>

Borítóterv: Bánffi-Benedek Andrea

Tördelte: Hegedüs Béla

„A mai diákoknak is ezt a jól bevált módszert javasolom!”

*Interjú Kilián Istvánnal,
a Mestereknek Mesterével*

Kilián István színház- és drámatörténész professzor munkássága az 1960-as évek közepétől teljesen egybeforr a régi magyarországi színjátszás forrásainak felkutatásával, soha nem sejtett méretű, magyar, latin, szlovák és német nyelvű szövegtörzseinek kritikai és népszerűsítő formájú közkinccsé tételével, rendszerezésével, monografikus és tanulmány-szintű elemzésével. Kilián tanár úr az 1970-es évek végén nem egyszerűen akadémiai drámakutató-csoportot, hanem tudományos iskolát hozott létre: tanítványai immár két újabb nemzedék tagjai. Naponta több órát kutat (most épp az MTA Kézirattárában), professor emeritusként órákat tart a Miskolci Egyetemen, ír, szerkeszt. Életének fordulójáról, családi gyökereiről, irodalmi kötődéseiről beszélgettünk 2012–2013 fordulóján, könyvei között, a mindig bensőséget árasztó budapesti otthonában.

– *Tanár úr, kérlek, mesélj a családi gyökereidről!*

– Először is el kell mondani, hogy édesanyám, a Bükk-szenterzsébeten született Friedrich Mária (1902–1992) palóc volt, és Tarnaleleszen töltötte az élete nagy részét. Szerintem Palóccország fővárosa, a legkisebb falu Palóciában: Tarnalelesz.¹ Legfeljebb 4–500 lakossal rendelkezett édesanyám idejében. Mindentől távol, hegyek közé bedugva, egy kellemes éghajlatú völgyben található. Ott éltek az anyai őseim. Édesanyám anyja Inczedy-lány volt. Ez a familia híres erdélyi család volt bárói címmel.² Ezt a címet Ferenc József császár megvonta tőlük, mert valamelyik Inczedy-családtag a piski csatában³ kitüntette magát a honvédek oldalán. Őseim az erdélyi tájhoz hasonló vidéket kerestek, így kerülhettek Tarnaleleszre. Kántortanítók voltak nemzedékről nemzedékre. Dédapám, Inczedy Antal is kántortanító volt, aki az I. világháborúban megsebesült, még láthattam őt. Mindig is szeretettel emlékszem rá. Ő még a híres mátrai betyárral, Vidróczyval is találkozott.

¹ Tarnalelesz: Heves megye pétervásári járásában lévő község.

² A nagyváradi báró Inczedy család tagjai elsősorban Erdélyhez, többek között Torda vármegyéhez kötődő tagjait sorjázza: NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, Pest, kiadja Ráth Mór, 1859, III. kötet, 240–245.

³ Bem serege a Hunyad vármegyei Piskinél 1849. február 9-én győzte le az egyesült császári-cári csapatokat.

– *Családod és gyermekkorod Egerhez kötődik. Mi az oka, hogy 1933. április 6-án mégis Füzesabonyban születtél?*

– Édesapám, a Heves megyei Pély községben született Kilián Endre (1895–1980) MÁV-alkalmazott volt, s a fiatal vasutasokat gyakran „dobálták” országszerte. Amikor születtem, akkor éppen Füzesabonyba osztották be. A Kilián család eredetét az egyik Kilián-lány jogász fia kutatta ki az 1940-es években. A család legősibb tagja Bicscsére⁴ való, amely Trencsén vármegyében található, Zsolna mellett, nem messze a Vág folyótól. Biztos vagyok benne, hogy az egész család evangélikus volt. Ezt támasztja alá, hogy a piarista iskoladramák kutatása során, a Felvidéken nem találtam Kilián nevet. A bicscsei Joannes Kilián építész kapta a nemesi címet a 17. század elején. A mai Nagybicscse melletti Hricsó váráról kapta a családunk a nemesi előnevét: Sziróti-Hricsói Kilián volt a teljes nevünk. Amikor 1984-ben Bicscsén kutattam, s megtudták, hogy Egerben éltünk, felhívták a figyelmemet: „az ön családjának levéltára itt van nálunk!” Bicscsén ma is van Kilián utca, az alsóbicscsei temetőben pedig rábukkantam Kilián József sírjára. Családunk tagjai a 18. században katolizáltak. Hogyan kerültünk Egerbe? Tudnunk kell, hogy a török hódoltság idején az egri püspökség Kassán székelt. A törököknek Egerből 1687-ben történt kiűzése után néhány évvel Kassáról az ősi székvárosba hazatérő Fenesy György püspök⁵ társaságában dolgozott Kilián Dániel,⁶ aki jóval később, egri kanonokként 1744-ben alapította az egri jezsuita – később ciszterci – templom egyik oltárát Gonzága Szent Alajos tiszteletére. Egyébként ezen az oltárképen olyan ruhákban és mozdulatokkal jelennek meg a szereplők, mintha egy drámában játszanának. Több családtagunk a 18–19. század fordulóján városi tanácstagként, szenátorként működött Egerben.

– *Hogyan emlékszel vissza diákéveidre?*

– Öt éves koromban költöztünk Füzesabonyból Egerbe, ahol 16 éves koromig laktam és tanultam. Négyen voltunk testvérek. Eger egy tipikus diákváros volt, a „magyar Athén.” A középiskola első hat osztályát, 1943 és 1949 között az egri Szent Bernát Ciszterci Gimnáziumban végeztem,⁷ a 6. évet már az államosított iskola falai között. Osztályfőnököm Ágoston Imre Julián,⁸ magyar-latin szakos tanár volt, a világ legrendesebb embere.

– *Gimnáziumi éveid alatt tudtátok-e, hogy ő költő?*

– Diákéveink idején megjelent már Juliánnak egy verseskötete, de az nem gyerekeknek való volt. Formabontó költő volt, szinte nem tudta befejezni a költeményeit. Julián versei akkor kezdtek el tetszeni, amikor öregkorában szonetteket írt. Kunszentmártoni internálása idején, 1950-ben a szenvedés hozta ki belőle az igazi verseket. 1952-ben még börtönben ült, és a forradalom után, 1957-ben újra letartóztatták politikai alapon. Az

⁴ Nagybicscse: Trencsén vármegye; ma: Bytča, Szlovákia.

⁵ Fenesy György püspök működési ideje Egerben: 1687–1699.

⁶ Kilián Dániel egri kanonok tiszteletére mutatták be a lipótszentmiklósi jezsuiták 1744. szeptember 5-én a *Nazarius et Celsus, sive Christiana pro fide Christi Constantia* című mártírdramát. Erről bővebben lásd Medgyesy S. Norbert *Két, 18. századi iskoladráma, amely egy-egy Kilianushoz kötődik* c. dolgozatát a jelen kötetben.

⁷ Az intézmény ma a Gárdonyi Géza Ciszterci Gimnázium és Kollégium nevet viseli.

⁸ Ágoston Imre Julián (1909–1989) életét Kilián István dolgozta fel és közreműködött verseinek közzétételében: ÁGOSTON Julián, *Kiadatlan versek*, Eger, 2005, 316–330. (záró tanulmány); KILIÁN István, *Ágoston Julián*, *Vigilia*, LXX(2005), 8. sz., 639–647; KILIÁN István, *Ágoston Julián, a közzélet katolikus költője = A ciszterci Rend Magyarországon és Közép-Európában*, szerk. GUITMAN Barnabás, Piliscsaba, PPKE BTK, 2009, 112–124.

ekkor keletkezett, a kínok érlelte versei letisztultak, megszépültek, egyszerűvé váltak, mint a népdal. Emellett regényt és tankönyvet írt, magyar tanároknak módszertani szakkönyvet állított össze. Nem láttam őt úgy, hogy ne dolgozott volna, egyfolytában verte az írógépet. Vidám emberként nevetésétől az egész iskola hangos volt.

– *Kikre emlékezel még szívesen ciszterci tanáraid közül?*

– Hegyi Kapisztrán történelem-latin szakos tanár volt az igazgatónk, ő esketett minket feleségemmel, Jakab Viktóriával az egri ciszterci templomban, 1959. július 16-án. A ciszterciek közül Ágoston Julián magyarra és latinra, Bartók Egyed és Kelecsényi Ákos történelemre oktatott. Varga Bennó természetrajzot, Károly Asztrik fizikát, matematikát és kémiát tanított. Az éneket, népdalokat is, Ferenczi Csaba és Révész Amadé rendtagok szeretették meg velünk. Tagja voltam a gimnáziumi furulyazenekarnak is. A zenetudós-népzene gyűjtő Rajeczky Benjamin miséin még ministráltam, majd 1974 után az Országos Széchényi Könyvtár Fragmenta Codicum Kutatócsoportjában is találkoztam vele. Hervay Ferenc Levente irodalom- és könyvtörténészhez elsősorban a felejthetetlen cserkésztaborok emléke köt.

– *Mesélj az egyetemi éveidről!*

– Az államosítás következtében a 7. gimnáziumi évet Zircen végeztük. Az utolsó tanévet pedig, a szerzetesrendek 1950. júniusi szétszórása miatt titokban Budán, ahol – ugyancsak sub rosa – érettségiztünk 1951 júniusában. Ezt követően MÁV villamosfelsővezeték szerelőként kellett dolgoznom, majd az állam által is elismert érettségi vizsgát 1953 júniusában tettem le. Az év őszétől jártam az Eötvös Loránd Tudományegyetem történelem-latin szakára. 1957-ben diplomáztam, harmadikként a magyar szakot is felvéve.

– *Hogyan emlékszel vissza az 1956-os forradalomra?*

– Október 23-án, kedden délután az ELTE diákjaival együtt a Petőfi-szobortól indultam, hallgatva a Sinkovits Imre szavalta *Nemzeti dalt*. A Kiskörúton és a Margit-hídon át a Bem térre vonultunk az egyre hatalmasabb tömegben, ahol a Kossuth-címer láttán elmondhatatlan, óriási ujjongás támadt. Este a Kossuth téren is ott voltam, nem messze álltam az orozslános kapu bal oldali erkélyétől, ahol Nagy Imre szónokolt. A beszéd után nem mentem el a Rádióhoz, hanem elsétáltam az alberletembe. A házigazdám nem engedte ki napokig. Október 30-án, kedden hazamentem Egerbe, ahol a rádióban november 2-án beszámoltam a pesti eseményekről. A december 12-i, nyolc halálos áldozatot és sok sebesültet követelő egri sortűzet – a piacra mentemben – egy belvárosi kapualjban éltem át, közvetlen közléről. Otthon úgy fogadtak, mint aki a másvilágról tért haza.

– *Hogyan alakult a pályád 1957 után?*

– Abban az évben diplomáztam az ELTÉ-n. Attól az évtől kezdve Miskolcon tanítottam a Földes Ferenc Gimnáziumban, egészen 1966-ig. A következő két és fél évben a miskolci TIT-ben (Tudományos Ismeretterjesztő Társulat) dolgoztam, mellette félállásban a Hermann Ottó Múzeumban is. Ott ugyan a legújabb korrallal kellett foglalkoznom, de közben az iskoladramákat is kutattam. Utána, 1972 októberétől 1979-ig Debrecenben laktunk, és egy szál magam irodalomtörténészként dolgoztam a Déry Múzeumban. Elsőként Csokonai-kiállítást kellett rendeznem. A 2001-ben megjelent *Csokonai boldog napjai*⁹ című könyvem anyagán ott kezdtem el dolgozni, a kiállítás anyagából állítottam

⁹ KILLÁN István, *Csokonai boldog napjai: Tanulmányok a költő borsodi, abauji, zempléni napjairól és kultuszáról*, Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 2001. (232 p.)

össze a könyvet. Debrecenben tanítottam először egyetemen, 1973 februárjától, régi magyar irodalmat, filológiát és iskoladrámát. Bán Imre tanszékvezető professzor hívott meg óraadó tanárnak. Bán Imre olyan precíz ember volt, hogy az órát igazíthatad hozzá, végtelenül rendes, hitéhez és gyülekezetéhez hűséges református ember volt. Ő is támogatta a drámakutatásokat. Bán Imre halála után Julow Viktor vette át a tanszéket, de ő már nem tudott nekem órákat adni. Bitskey István utánam kezdett ott tanítani. A debreceni kollégákat nagyon szerettem, és jó kapcsolatban vagyok velük máig. A drámakutató csoport alapítása idején, 1979-ben költöztem Budapestre, és azóta itt élek. Elsősorban a szintén jellem-ember Tarnai Andor professzor, a XVIII. Századi Osztály vezetője biztatására jöttem a fővárosba, az MTA Irodalomtudományi Intézetébe. Mindközben a régi magyar képversek gyűjtésével és rendszerezésével is foglalkoztam.

– *Hogyan alakult meg a Régi Magyar Dráma Kutatócsoport? Hol és mikor tanítottál Budapesten és környékén?*

– 1979 novemberében értekeztünk először Staud Gézával és Varga Imrével a régi magyar drámák szövegeinek és adatainak összegyűjtéséről. Egyeztetettük, hogy ki milyen részterülettel foglalkozik: Staud Géza vállalta a jezsuita adattár elkészítését, Varga Imre pedig a protestáns adattárat és szövegkiadást rendezte sajtó alá. Én akkor már jó ideje a minoritákkal foglalkoztam. Kerényi Ferenc is kitűnő kollégánk volt, ő a későbbi korszakot kutatta. Közben Tarnai Andor rögtön felkért, hogy indítsak a tanszékén egy iskoladráma speciális kollégiumot az ELTÉ-n. Az órára ketten jelentkeztek a '80-as évek elején: Czibula Katalin és Pintér Márta Zsuzsanna, s itt ismertem meg Demeter Júliát is. A rendszerváltozás évében tanítottam a pozsonyi egyetemen, Kolozsvárt a Babeş-Bolyai Egyetemen, ahol Péntek János nyelvessel is együttműködtem – és főállásban akkor még oktattam az ELTE főiskolai karán is. Én voltam az első magyarországi rendszeres oktató a kolozsvári egyetemen. Utána ez szokássá vált, minden évben más-más anyaországi oktató ment át tanítani. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar szakára Hargittay Emil hívott: 1992 után a Ménesi úton is tanítottam, később, 2012 májusáig pedig Piliscsabán tartottam régi magyar irodalom szemináriumokat, majd 2003-tól iskoladráma speciális kollégiumot. A PPKE Történettudományi Doktori Iskolájának alapító tagjaként dolgoztam 2001-ben.

– *A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának alapításában szintén oroszlanrészted volt...*

– Az egyetem rektora hívott fel, elmondta, hogy bölcsészkart létesítenek, és el kell indítani a magyar szakot. Megszervezve a magyar tanszéket 1992-ben kezdtem ott tanítani, akkor két évfolyam indult el. Magam a Régi Magyar Irodalom Tanszék vezetője voltam alapításától nyugdíjazásomig, 2003-ig. Majd megkértem Heltai Jánost, aki követett tisztségemben, jelenleg Kecskeméti Gábor látja el ezt a feladatkört.

– *Mikor és hol találkoztál az első iskoladráma-kézirattal? Ismerted már ezt a műfajt?*

– Miskolcon, a Földes Gimnáziumban az iskolaalapítás 400. évfordulójára készülve, 1960 táján gyűjtöttem iskolatörténeti dokumentumokat. Ezt a műfajt, hogy iskoladráma, én abszolút nem ismertem. Akkor és ott akadt a kezembe az erdélyi, háromszéki Kanta minorita drámakézirata: az első kötet az iskolában került elő, a másik kötet a miskolci levéltárban, a harmadikra pedig később bukkantam rá Debrecenben. Ez a három kézirat-kolligátum reprezentálja a kantai színjátszást. A Bene Demeter-féle kantai passiójáték (1747–1751) kézirata független ettől. Elsőként a *Jaj, hűt régentén mint virágzom vala* című

moralityt, egy 17. század végi minorita iskolai színjátékot olvastam végig.¹⁰ Egymás után tárultak fel előttem az iskolai színjátékok, amelyeket sorban kezdtem publikálni. Az első közleményem az iskolai színjátszás témakörében két magyar nyelvű – a *Parentum nimis amor* (A rendetlen szeretet bosszúja, Kanta, 1738) és az említett *Jaj, én hűt régentén mint virágzom vala* című minorita dráma kiadása volt, az *Ismeretlen iskoladráma gyűjtemény a XVII–XVIII. századból*¹¹ című kismonográfiában, amely 1967-ben jelent meg Miskolcon, a városi könyvtár kiadásában. A kantai betlehemes játék az *Antik tanulmányokban* látott napvilágot egy évvel később.¹² Utána két hitvitázó drámát rendeztem sajtó alá. Egy gyönyörű Szent Miklós-játékot is felfedeztem.¹³ Óriási dolognak számított, hogy abban az időben, az 1960-as és 1970-es években egy vidéki múzeum ilyen témájú színdarab-szövegeket jelentetett meg. Tovább folytatva munkámat e témakörből írtam az egyetemi doktori értekezésemet, amelynek oklevele Budapesten az ELTÉ-n kelt 1971. október 30-án a „latin nyelvtudományban való képzettsége” bizonyításául. Dolgozatomban ezekből a 18. századi latin nyelvű iskoladrámákból rendeztem sajtó alá néhányat. A barokk drámakutatást tovább vittem, és ebből készítettem a kandidátusi értekezésemet is, amelyet 1981-ben védtem meg. Az irodalomtudományi akadémiai doktori védésem oklevele 1995. január 18-án kelt az MTA-n. Tarnai Andor volt a konzulensem, mentorom, akit nagyon szerettem, sokat köszönhetek neki.

– Kik és hogyan segítették a munkádat? Milyen volt a kutatásod szakmai környezete?

– Amint említettem, elsőként Miskolcon láttam kéziratot iskoladráma-szöveget az 1960-as évek elején. Azután minden lehetőséget megragadtam ahhoz, hogy elolvassam az összes publikációt ebben a témakörben. A szocializmus idején ez klerikális témának számított, a jeget Staud Géza kandidátusi értekezése törte meg 1965-ben, amely a soproni jezsuita színjátékról szólt. Mind a mai napig nem adták ki, pedig érdemes lenne. A következő évben jelentkeztem én a kézdivásárhely-kantai minorita gyűjteménnyel. Tarnai Andor éveken keresztül kutatott és tanított német nyelvterületen, Klaniczay Tibor Párizsban és Rómában. Nyugaton akkor már javában zajlott a barokk színház tudományos vizsgálata. Nekik külföldön ismerniök kellett ennek tekintélyes szakirodalmát. Én azért kerültem be vidéki, akkor debreceni muzeológusként az MTA Irodalomtudományi Intézetébe 1979-ben, mert bíztak abban, hogy én összegyűjtöm és összegegyűjtetem az erre vonatkozó forrásanyagot. Ezért feleséggemmel és három gyermekemmel (életkoruk szerint: Imrével, Hedviggel és Kingával) együtt Debrecenből Budapestre költöztem.

– Kutatásaidért és tanító-nevelő munkádért 2010-ben Fraknói-díjjal tüntettek ki. Az általa kiadott tetemes iskoladráma-gyűjtemény felkutatása hogyan történt?

– A múzeum nagyon jó munkahely volt, mert az ország összes múzeumának adattárát módomban volt áttekinteni, és bennük drámaszövegeket is keresni. Amikor a múzeum-

¹⁰ Kilián István sajtó alá rendezésében olvasható: *Minorita iskoladrámák*, s.a.r. KILIÁN István, Bp., Akadémiai, 1989 (Régi Magyar Drámai Emlékek XVIII. század/2), Nr. 1, 15–50.

¹¹ KILIÁN István, *Ismeretlen iskoladráma gyűjtemény a XVII–XVIII. századból* = Borsod–Miskolci Füzetek, Irodalomtörténet 5, Miskolc, 1967.

¹² KILIÁN István, *Latin nyelvű pásztorjáték a XVIII. század elejéről* = Antik Tanulmányok, XV(1968) 2. sz., 304–320.

¹³ KILIÁN István, *A magyarországi Miklós-kultusz első drámatörténeti emléke*, = Múzeumi Kurir, I(1971), 22–28; KILIÁN István, *Sanctus Nicolaus Episcopus seu liberalitas coronata: A magyarországi iskoladráma példája 1688-ból* = *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve (DDMÉ) 1973*, Debrecen, 1974, 375–446.

ból eljöttem, ilyen szempontból egy kicsit rosszabb volt a szituáció, viszont akkor már csak az iskoladrámákra koncentrárlhattam. Többször jártam Erdélyben; Kézdivásárhely-Kantában elsőként 1968 nyarán, amikor a kantai plébánián kerestem a harmadik minorita kéziratot. A drámagyűjtemény nem került elő, de megmaradt bennem, hogy a könyvtáros egy kék pikedlit, könyvjelző szalagot használt. A debreceni könyvtár kéziratárának vezetője 1976 vagy 1977 táján felhívta a figyelmemet, hogy ő a könyvtár pincéjébe összegyűjtött egy nagy csomó latin nyelvű kéziratot, amelyek az 1950-es években, vagy még a II. világháború idején kerültek oda Erdélyből. Természetesen elmentem, megnéztem: egy óriási szekrényben az egyik könyv gerincén ugyanazt a könyvjelzőt láttam, mint amilyent Kézdivásárhelyen: ez volt a harmadik minorita kézirat drámagyűjtemény. Annak idején véletlenül Debrecenbe szállították az anyagot. Tehát Kantából három drámakötet maradt fenn.

– *A piarista iskoladrámákkal mikor kezdtl el foglalkozni?*

– Intézeti osztályvezetőm, Hopp Lajos jelölte ki számomra a feladatot, a piarista drámajegyzék összeállítását. Nagyon sokat dolgoztam levéltárakban. Akkor még megvolt a lehetőség, hogy minden rendházban megforduljunk, ahol valaha piaristák tanítottak, ezért Szlovákiában, Erdélyben és a mai Magyarországon az összes piarista házat végigkutattam. Kivételes szerencsém volt, hogy a színlapok (dráma-programok) java része itt van Budapesten, amelyek kiadása országos kitekintéssel rád vár, Norbert. Rohamtempóban kellett dolgoznom. Egy ilyen adattárat¹⁴ összeállítani nem egy leányálom. Jelentős forrásokra bukkantam az 1980-as években – többek között – a pozsonyi levéltárban, a turócszentmártoni Matica Slovenskában, a besztecebányai plébánián, a trencsényi jezsuita rendházban, a protestáns forrásokat őrző lőcsei levéltárban, továbbá Rozsnyón. Jártam a mi ősi családi fészünkben, Bicscsén is, a négytornyú várkastélyban, 1984-ben. Rómában a jezsuitáknál, Szilas László¹⁵ és Szabó Ferenc segítségével igen jól lehetett dolgozni; 1984-ben, 1989-ben és 2000 őszén jártam az Örök Városban. Bécsben veled egy időben dolgoztam 2004 szeptemberében egy hónapig. Az 1990-es évektől már rendszeresen együtt kutattam Cibula Katalinnal, Demeter Júliával, Pintér Márta Zsuzsannával, kutató útjainkról tekintélyes mennyiségű anyagot hoztunk haza.

– *És a betlehemes játékok?*

– A tudomásunk szerinti legrégebb magyar nyelvű betlehemes játékot 1981-ben Turócszentmártonban, egy kötet fedőlapjáról leáztatva találtam meg. Ez az 1629-ből fennmaradt váradí betlehemes,¹⁶ amelyet Kobzos Kiss Tamás megzenésítésével lemezre is vettek 1987-ben.¹⁷ Szívemhez közel állnak a betlehemes játékok, közülük 22 darab vár most nyomdakészen kiadásra az 1800 előtti időszakból.

¹⁴ *A magyarországi piarista iskolai színjátszás forrásai és irodalma 1799-ig*, s.a.r. KILIÁN István, Bp., Argumentum, 1994.

¹⁵ Szilas László (1927–2012) jezsuita egyháztörténész, 1963-tól négy évtizedig a római jezsuita Történelmi Intézet tagja, majd igazgatója volt.

¹⁶ Kritikai kiadása: *Magyar nyelvű betlehemes játék a XVII. század első feléből*, ItK, LXXXVIII(1984)/5–6, 695–722.

¹⁷ *Régi Magyar Betlehemes* (1629). A lemezborító szövegét írta KILIÁN István, szerkesztette és a zenéjét korabeli dallamokból összeállította KOBZOS Kiss Tamás, hangszerelte SZABÓ István, KOBZOS Kiss Tamás, Bp., Hungaroton SLPX 14068, 1987. CD-változat: Bp., 2004.

– *A csíksomlyói passiójátékokkal mikor és milyen körülmények között találkoztál először? Tanár úr, hol jártál még Erdélyben kutatóúton?*

– Először 1968 nyarán, az előbb említett kantai kutatóút közben mentem el Csíksomlyóra, magánemberként. A kolostorba ismeretlenként bekopogva, nyilvánvalóan semmit sem árultak el a drámakéziratokról. Azóta már Muckenhaupt Erzsébet könyvéből¹⁸ tudhatjuk, hogy a Mária-szobor alatti dobogóban titokban őrizték az értékes anyagot 1980-ig. Családommal együtt 1978-ban ismét kerestem e páratlan drámagyűjteményt. Akkor Écsy János, az 1982-ben tragikus balesetben elhunyt ferences páter fogadott, még ebéddel is megkínált, de szerényen csak ennyit mondott: „nagyon sajnálom, de ebben nem tudunk segíteni.” (A Securitate folyamatosan figyelt minket, amint utólag, pl. a csíksomlyói népszerűsítő kötetünk¹⁹ csíkszeredai bemutatóján 2003-ban egy szenvedő alany elmondásából kiderült.) Legközelebb 1983 nyarán egy hónapra mentem Erdélybe hivatalos akadémiai kiküldetésben. Bejelöltem, hogy Csíksomlyóra és Marosvásárhelyre akarok menni. Ennek ellenére Bukarestbe küldtek, repülővel, egy németül beszélő úr kíséret utamon. Bukarestben, az akadémia kéziratárában is találtam iskoladrámára utaló adatokat. Panaszkodtak, hogy a román akadémiának nincsen pénze engem továbbküldeni Erdélybe. Mondtam, hogy nem baj, én a saját pénzemen utazom. Szabotálni akarták, hogy eljussak, de csak eljutottam Nagyszebenbe, Kolozsvárra és Marosvásárhelyre. Marosvásárhelyt járok egy templom előtt, amely tisztára úgy nézett ki, hogy jezsuita szentély. Bekopogtam, s éppen a tudós pap, Lestyán Ferenc fogadott, aki kezembe adta a jezsuita diariumot és historia domust. Egy hét alatt végignéztem, fantasztikus anyag volt. Erről az iskoláról Staud sem tudott semmit. Gyulafehérvárt, a Batthyaneumban még óriási források vannak, egy alkalommal végigbogarásztam. Legközelebb az 1990-es Mikes-konferencián jártam Erdélyben és Csíksomlyón tanítványommal, Pintér Márta Zsuzsannával és a kutatócsoportból Varga Imrével. Pintér Mártával aztán 1997 szeptemberében kutattunk hosszan Csíksomlyón, fénymásoltuk a passiószövegeket a kritikai szövegkiadás előkészítéseként. 2000 márciusában Nagy Júliával, Alszászy Károllyal és veled dolgoztam 10 napig ugyanott, végül Czibula Katalinnal és Demeter Júliával digitalizáltuk az anyagot. Munkánkban állandó segítségünk volt a csíksomlyói kolostorban a bölcs és szívélyes Márk József ferences atya, a Csíki Székely Múzeumban pedig Muckenhaupt Erzsébet könyvész-muzeológus.

– *Az iskoladrámák mellett a másik fő kutatási területed a képvers-költészet, amelynek feltárásában szintén úttörő szereped van.*

– Debrecenben, az egyetem könyvtárában az 1970-es években akadtam drámakutatás közben egy képversre, amelyet Kemenes Egyed erdélyi ferences írt az egyik kolostorukat vizitáló Goly(j)óbis Ambrus tiszteletére 1774-ben. A képvers a Goly(j)óbis nevet egy kör, valójában golyó alakban írta le, az akrosztichon és a telesztichon pedig a keresztnevet rejti. Ettől kezdve rendszeresen kerestem a 18. századi, hazai képverseket, gondolván, ha van egy, akkor többnek is kell lennie. Tisztességes mennyiségű gyűjtemény jött létre a magyarországi, 18. századi képversekből, amelyek nagy részét 1998-ban jelentettem

¹⁸ MUCKENHAUPT Erzsébet, *A csíksomlyói ferences könyvtár kincsei*, Kolozsvár–Bp., Polis–Balassi, 1999.

¹⁹ „*Nap, Hold és csillagok, velem zokogjatok!*” *Csíksomlyói passiójátékok a 18. századból*, szerk. DEMETER Júlia, utószó PINTÉR Márta Zsuzsanna, latin ford. KILIÁN István, Bp., Argumentum, 2003.

meg, kétnyelvű (magyar–angol) kiadásban.²⁰ A kiadás második kötetében a modern képverseket L. Simon László vizsgálta és tette közzé ugyanekkor. Még New Yorkból is érdeklődött nálam egy ottani képverskutató. A napokban zárom az újabb képvers-kötetemet, amelyben 90 költemény lát majd napvilágot.

– *Háromévente zajlanak a híres, nemzetközi, régi drámatörténeti konferenciák. Mi a szimpóziumok alapkonceptója?*

– Az Irodalomtörténeti Intézetben működik a REBAKUCS, azaz a Reneszánsz-Barokk Kutatócsoport. Ennek mintájára, kezdeményezésre elindítottunk egy dráma- és színháztörténeti szimpózium-sorozatot. Az első konferenciát Eger közelében Noszvajon, a De la Motte-kastélyban tartottuk 1988-ban. Elhatároztuk, hogy ezen túl három évente összeülünk. A második konferencia is Noszvajon zajlott, majd beköltöztünk Egerbe, ahol 1994 és 2003 között összesen négy tudományos tanácskozást rendeztünk. Közben egyetemekhez fordultunk, melyek a konferencia szerkesztett anyagának kiadását is vállalták. Ennek következtében minden szimpóziumunk anyaga megjelent nyomtatásban, ezt a pénzszűke világban komoly eredménynek tarthatjuk. 2006-ban Nagyváradon János-Szatzmári Szabolcs szervezésében a Partiumi Keresztény Egyetem, három esztendő múlva Egyed Emese, Biró Annamária és Tar Gabriella Nóra irányításával a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem, legutóbb, 2012 szeptemberében pedig Bárczi Zsófia és Polgár Anikó szorgos munkájaként a Nyitrai Egyetem Közép-Európai Tanulmányok Kara adott otthont a tanácskozásnak. Az elmúlt évtizedben tehát a határainkon túli magyar egyetemeket is bevontuk a munkába. Mi nagy kitekintéssel gyűjtjük a színháztörténeti anyagot, amely szövegekből, színpadtechnikai, zenei, tánc- és képzőművészeti vonatkozású forrásokból áll. Éppen ezért ezeket a tudományágakat összekapcsolva szerveztük a konferenciákat, tehát irodalom-, színház-, zene- és művészettörténésznek, valamint néprajzkutatónak egyaránt helye van tanácskozásainkon. Pozsonyból Ladislav Kačic zenetörténész kapcsolódott be kutatásainkba. Az európai összefüggésrendszer vizsgálata témánkban elengedhetetlen, ezt többek között Irena Kadulská, Marketa Klosova, Anna Reglińska Jemioł, Andrzej Dąbrówka, Nigel Griffin és Jean-Marie Valentin előadásai és hozzászólásai jelentik, de a csoportunkat rendszeresen meghívja a párizsi székhelyű nemzetközi színház- és drámakutató szervezet is.

– *Van-e arra példa, hogy napjainkban megelevenítenek barokk kori iskolai színjátékokat? Hogyan fogadja ezt a mai közönség?*

– A jezsuita Faludi Akadémia szervezésében éveken át láthattunk színpadon barokk iskoladramát a Schola Ludens keretében. Feleségem, Jakab Viktória a terézvárosi Szent Család-plébánia ifjúsági közösségével mutatott be több barokk kori misztériumjátékot az elmúlt 20 évben. Néhány évvel ezelőtt Székesfehérvárott Sziráki Szilvia tanítványai mutatták be a *Kéncskapalót*, Aradon is volt hasonló kezdeményezés. Kolozsvárott, Egyed Emese vezetésével a Thália Helyi Élete (THÉ) csoport jelenít meg rendszeresen iskoladramákat. Az említett drámatörténeti konferenciák sem múlhatnak el barokk iskolai színjáték előadása nélkül. Piliscsabán te szervezted meg a Boldog Özséb Színtársulatot 2002-ben, azóta Godena Albert rendezésében rendszeresen láthattunk töletek betlehemes

²⁰ KILIÁN István, *A régi magyar képvers / Old Hungarian Pattern Poetry: Vizuális költészet Magyarországon I. / Visual Poetry in Hungary I.*, angol ford. DEMETER Júlia, Miskolc–Bp., Felsőmagyarország Kiadó–Magyar Műhely Kiadó, 1998. A Goly(j)óbis Ambrus tiszteletére írt verset lásd uott, 107. tétel, 284–285.

és csíksomlyói passiójátékokat, történeti drámát, mitológiai istenparódiát, a *Bakhus* és vígjátékot. Úgy tudom, több egyetem magyar szakán is használják a Boldog Özséb Színtársulat által 2010-ben kiadott *Régi Magyar Színpad* DVD-sorozatot. Mivel az iskoladrámák örök lelkiismereti, morális kérdéseket feszegetnek, történeti és teológiai problémákat szemléltetnek költői magasságokban, gyakran didaktikusan, ezért minden kor számára aktuálisak. Egy-egy jól sikerült passió-előadást még én is megkönnyezek. Az a fontos, hogy a szereplők valóban átéljék a színpadi cselekményeket! A mai diákoknak is ezt a jól bevált módszert javaslom!

– *Édesanyád gyakran énekelte a palóc-balladát. Az iskoladráma-konferenciák fogadása elképzelhetetlen nélkül, valamint a Mestereknek Mestere és a Kánai menyegző (Az igaz Messiás már eljött...) vidám zengése nélkül. Hadd kérjelek meg, hogy énekelj el a palóc balladát!*

– Nem tudom, hogy szabad-e rögtön az énekkel kezdeni ezt a történetet. Azt kell tudni a korábban már említett Tarnaleleszről, hogy egy nagyon elzárt község volt. Aki valaha is nyelvészetet tanult, nagyon jól tudja, hogy az elzárt községek a legtovább őrzik saját nyelvjárásukat. Tarnaleleszre is ez volt jellemző. Igen ám, de az 1930-as évektől kezdve folyamatosan megindult a rádiózás, a '60-as évektől kezdve a televíziózás, tehát olyan asszimiláció kezdődött el nyelvileg, amely ezt a községet nyílttá tette, nyelvjárását megváltoztatta. Végtelenül sajnálom, hogy ez a nyelvjárás megszűnő félben van. De ez egy természetes dolog. Egy kis történettel érzékeltetem a hajdani világot: a falusi paphoz, akít főúrnak hívtak, ment az öregasszony, hogy elhívja a férjéhez feladni a szentkenet szentségét. Ez a következőként zajlott:

„Főúr, gyűjjék m̄, azt ádjá fel az embernek a hātúsó kenőcsöt!”

A palóc-balladát édesanyámtól hallottam. Tudni kell, hogy akkoriban Tarnaleleszről sokan jártak be Egerbe fāt eladni egyfogatos kocsival. A fa nem volt teljesen felapítva. Amikor bejött a tél, megjelent egy nagy csomó palóc az egri piacon, és árulta a fāt.

Erről szól a palóc-ballada, így:²¹

²¹ Énekelte: Kilián István, *Füzesabony, 1933. április 6. A Tarnaleleszen felnőtt édesanyjától, Friedrich Máriától (1902–1992) tanulta. Gyűjtés helye és ideje: Kilián István lakása, Budapest, 2013. január 11. Gyűjtötte: Medgyesy S. Norbert. Lejegyezte: Kővári Réka és Medgyesy S. Norbert. A palóc nyelvjárás lejegyzését Szelid Veronika lektorálta. Kottagrafika: Kővári Réka.

Rubato

1. *hej, de* Tíz fo-rint hús-z ká-ráj - cár váót a la-j - bi zse-b-be,

Hogy ész-t a jó cser - fát el - át - tuk E - ger - be,

hej, de Ször-nyen jó cser-fá vót, de *ja* szent se kér-té, *oszt*

Vás-csu - to - ra Bér-nát lár-mád-zott is ér - tē.

1) 2) 3) 4) 5) 6)
2. 3. 2. 3. 2. 3.

Ne lár-mázzék, sógor, mondok o'da neki,
Tán bijon nincsen ki mind a négy kereki,
Ném lár-mázzott sógor, égye ki a fēne, oszt
Jóu nagyot rávágott a kézēm fejire.

Asz' hittem, tērēfál, pegy'²² észibe sē vót,
Hozzāvāgtam én is ē nā tésznye binkót,
Hej, de, nyócán is rugdostuk, mégsē tērt ő eszre oszt
Ájig tuttuk házácipelnyi Leleszre, hej!

A beszélgetéseket készítette és lejegyezte: Medgyesy S. Norbert

A felvétel helye és ideje: Budapest, 2012. december 17; 2013. január 11. és január 24.

²² pedig